

LBRIS

We know
books

IULIAN CHIVU

**ADEVĂRURI
SIBILICE**
(antologie)

EDITURA SITECH
Craiova, 2021

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	10
1. Teogonie și teognosie în <i>Evangheliile</i> de la Nag Hammadi	11
2. Hume – Newton. Dumnezeu în Epoca Rațiunii	23
3. Antinomii fundamentale și formula lui Dumnezeu	29
4. Contingente în predicativitatea transcendentă.....	36
5. O abducție de antropologie creștină	50
6. Popas într-o dihotomie	56
7. Sfârșitul credinței – ipoteză și verdict.....	64
8. Proiectul actualului și măsura actualizării	74
9. Algoritmii întrebării într-o antropologie creștină	78
10. <i>A fi</i> - ca diferență	88
11. Între <i>Zero</i> -ul metafizic și <i>Zero</i> -ul ontic	97
12. <i>Eclesiastul</i> și alegoria vidului existențial	102
13. O reflecție de fundament	108
14. Tristețea metafizică a desăvârșirii	113
15. Albert Camus – către o sociologie a revoltei	117
16. Papa Francisc și aporiile perceperii lui Dumnezeu	124
17. Neoscientismul și metafizica morții	128
18. Rațiuni științifice în <i>neurofilosofia</i> Patriciei Smith Churchland	143
19. Marile religii și orizontul lor escatologic	151
20. New Age – E.P.M. și psihomorfism.....	183
<i>Addenda</i>	191
21. Virgil Diaconu – <i>Biblia literară</i>	191
22. Vasile Andru, <i>Rostitor în Xeniteia</i>	197
23. Câteva reflecții la pictura Părintelui Arsenie Boca	203
Cuvinte, expresii, cărți de referință (mic dicționar)	210
<i>Indice de nume</i>	217
Iulian Chivu – opera	225

Reluarea în antologie a eseurilor din sumar a presupus câteva intervenții formale asupra textelor inițiale fluidizând lectura și, prin urmare, acestea au fost evidențiate în paranteze drepte [...]. Ele se pot deosebi de intervențiile socotite necesare de autorii altor lucrări, în cazul unor texte corupte, citate cu valoare de exemple sau argumente, precum în eseu „Teogonie și teognosie în *Evangheliile de la Nag Hammadi*”.

În același scop al facilitării lecturii, am socotit util un *dicționar* sui generis, lămuritor pentru unele concepte sau noțiuni cu circulație mai restrânsă, reținute selectiv, apreciind că necesită astfel de explicații, mai ales când în textul nostru ele au fost folosite cu sensuri speciale, particulare.

De asemenea, am tradus liber titlurile unor lucrări de referință, care nu sunt accesibile cu ușurință cititorului român, și le-am reținut însoțindu-le cu câteva relații de identificare în același *dicționar* de la finalul antologiei. Totodată, termeni consacrați din limba sanscrită, utilizați nu numai în filosofii orientale, au fost explicați în interiorul textelor prin dublarea lor în limba română. De exemplu: „...Arjuna, nesupunându-se legii (*dharma*), ar cunoaște păcatul ascultând glasul conștiinței (*buddhi*)”. În cazul folosirii lor fără o astfel de dublare, am recurs la același *dicționar*. Termenii din metalimbajul filosofic – expresii latine sau din greaca veche –, dacă nu s-au putut elucida în text, au fost reținuți în aceleași condiții cu precizări minimale de sens, atât cât să venim în sprijinul cititorului mai puțin avizat și totuși interesat.

Autorul,
septembrie 2021

Teogonie și teognosie în *Evangheliile de la Nag Hammadi*

Conturarea conceptuală în diacronie a lui Dumnezeu, ca răspuns, s-a arătat a nu satisface nicio întrebare de ordin existențial, cu toată fecunditatea imaginativă a omului ca ființă reflexivă. Și asta, cu certitudine, din cauză că registrele referențiale nu se pot pune în acord cu registrul Adevărului Divin, nu fiindcă scapă cuprinderii și înțelegerii la modul general, ci pentru că ori este de o altă esență epistemică și nu se verifică aposterioric în experiențele materiale, ori comitem o eroare logică asupra căreia ne previne David Bentley Hart (*Ateismul: o amăgire*, Ed. Doxologia, Iași, 2017) cu o precizare: Greșim fundamental dacă pretindem adevărurilor credinței ceea ce pretindem adevărurilor rațiunii.

Ei bine, acest lucru se poate extinde și asupra impedimentelor conceptualizării lui Dumnezeu în termenii gândirii omenești, incapabile să-l cuprindă. Mai apoi, datele existenței lui Dumnezeu nu sunt exclusive și, în consecință, nu satisfac nevoia firească de absolut a omului ca ființă grațiată. În aceste condiții, orice definiție a lui Dumnezeu se constituie prea puțin din certitudini ale esenței și mai mult din atributivitatea investirii, așa cum o arată istoria filosofiei, motiv pentru care se suprapune dintru început reprezentărilor cosmogonice și mitologiilor. De aceea orice încercare de definiție a Lui în termeni ai rațiunii nu se dovedește posibilă decât în perspectivă panteistă sau/și panenteistă.

Textele gnostice de la Nag Hammadi (1945, Egiptul de Sus), după cum se știe, au ieșit la iveală, ca și manuscrisele de la Qumran (*Manuscrisele de la Marea Moartă*¹–1947-

¹ Databile între anii 250 (î.Hr) – 70 (d.Hr).

1956), din întâmplare; e vorba despre 30 de caiete cu foi de papirus (40 de lucrări originale care însumează 1200 de pagini), aparținând gnosticilor creștini, cel mai probabil călugări locali care le-au îngropat spre a se feri de persecuțiile practicării credinței lor. Textele sunt databile după sec. I-II d.Hr (dar sigur înainte de canonizarea *Scripturii* de la sfârșitul secolului al IV-lea). Dintre acestea amintim *Cartea sfântă a Sfântului Duh nevăzut*; *Cartea secretă a lui Ioan*; *Eugnost fericitul*; *Înțelepciunea lui Iisus – apocalipse, epistole, evanghelii, rugăciuni etc.* Părinții Bisericii Ortodoxe, printre care Irineu de Lyon, Ipolit, Tertulian, Origene² și alții, le-au respins mai mult sau mai puțin explicit, deși au făcut dese referiri la evangheliile gnostice (*Evanghelia Adevărului*, *Evanghelia Egiptenilor*, *Evanghelia după Filip*, *Evanghelia după Toma*; cea atribuită *Mariei Magdalena*, prin istoricul ei, nu este asimilată în unanimitate textelor gnostice).

Unele dintre textele de la Nag Hammadi sunt accesibile și în limba română, cea mai recentă încercare de a face o însumare a lor o datorăm Editurii Herald (*Evangheliile gnostice 2018*), care se adaugă lucrărilor lui Ioan Petru Culianu (ex.: *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Ed. Nemira, Buc., 1995) ori celor realizate de el împreună cu Mircea Eliade (ex.: *Dicționar al religiilor*, Ed. Humanitas, Buc., 1993).

Culianu sondează în istoria teismului, a panteismului și a panenteismului pe ideea Binelui și a Răului (*dualismul*) încă din cosmogeneză, reflectată de la miturile orientale până la *Geneza* biblică continuată, mai apoi, în diferite curente care mizează pe actul creației duale (Demiurg, Dumnezeu cel Bun), *demiurgul coșcar*, femeia (*Sophia*) care procrează

² După Ugo Bianchi (*Arché e Telos*, 20-1) era dualist, însă după H. Crouzel (*Studia Patristica Mediolanensia*; 29-34) nu era.

monștri³, urmând ca în miturile gnostice să găsim demiurgul ignorant; în marcionism i se adaugă mitul arhonților (maniheist) și se prelungește în Bogomilism, în Catharism și în Nihilismul modern al lui Nietzsche. Și continuă până la Dumnezeu teismului, conceput ca unic și de altă esență decât lumea creată de El – conceput ca ființă voitoare, ca persoană absolută care, prin actul creației, se prelungește dincolo de Universul căruia îi este imanent.

Or, până la acest nivel de conceptualizare, Dumnezeu gnosticilor cunoaște accente panenteiste⁴, cu menirea de a împăca monoteismul cu panteismul (la Karl Christian Friedrich Krause și la Charles Hartshorne aceasta se face pe argumentul unor pasaje de legendă gnostică dualistă, frecvente și în *Evangheliile gnostice*). Iată un exemplu din *Evanghelia Egiptenilor*, un prolog la *tărâmul nesticăcios* (40,12-41,7):

„...lumina infinită./strălucirea din eonii/ luminii nedescoperitului./ necunoscutului./ veșnicului./ inefabilului Tată...”(p.266); *Tatăl* „«Întîia» odgoadă./ datorită căreia a venit întru ființă/ copilul de trei ori bărbat./ care este gândul/ și cuvântul./ nesticăciunea și/ [viața] veșnică./ voința./ mintea și cunoașterea androgenului Tată”(p.267) – în ideea emanației celor trei puteri [Tatăl, Mama și Fiul, cf. 41,7-12] – (n.n., mama fiind a doua odgoada, iar fiul a treia). Fiul; „A treia odgoadă-[putere]/Fiul [tăcerii tăcute], și coroana tăcerii tăcute./slava Tatălui/ și virtutea [Mamei./ El] a emanat din sânul celor șapte puteri/ ale marii lumini/ ale celor șapte voci./ și cuvântul/ [este] a lor desăvârșire.”(p.268⁵).

De la dualismul radical al celor două forțe divine echipolente și al celor două tărâmurii coexistente în maniheism,

³ La G.C. Stead, de pildă, ea e întâlnită în cinci ipostaze: „1.Sophia ca soție perfectă a lui Dumnezeu; 2. Sophia – izvor esențial al materiei, al răului și al morții; 3.Sophia care cade și părăsește lumea celestă, dar este iertată și reprimată în ea; 4. Sophia care păcătuiește și este iertată fără să părăscască pleroma; 5. Sophia inferioară, rămasă în afara pleromei, iertată și așteptând să fie reprimată” (Stead, *The Valentinian Myth of Sophia*, în *Journal of Theological Studies*, N.S. XX, 1969, 93), p.101.

⁴ Termenul este traductibil ca „toate în Dumnezeu”

⁵ Se face trimitere la *Evangheliile gnostice*, amintite mai sus.

răspândit sub influență iraniană în iudaismul lipsit de astfel de viziuni, se va trece mai apoi la dualismul atenuat al sethianilor, când una dintre forțele creatoare trece ca secundară prin partea ei de contribuție (lumea materială), în timp ce Dumnezeu se va detașa asociindu-și lumea spirituală. Odată cu valentinienii (*nota 6*) se trece la monism și de aceea gnosticismul valentinian se constituie ca o primă etapă a detașării de dualism. Din acest punct de vedere, *cel de al doilea codex* de la Nag Hammadi (*Apocrifa lui Ioan; Evanghelia lui Toma; Evanghelia lui Filip; Ipostazele Arhonților; Despre originea lumii; Exegeza sufletului și Cartea lui Toma Contestatarul*) ni se pare a fi cel mai relevant. Iată, de pildă, un fragment din *Apocriful lui Ioan* (NH,II,1), menționat în notele complementare (*Evanghelia după Filip*) ale lui A. Toth la *Evangheliile gnostice*:

„Iar căpetenia Arhonților a sedus-o pe ea (*Eva*, n.a) și a născut în ea doi fii, cei doi sunt Eloim și Yave. Eloim are un chip de urs și Yave un chip de pisică. Unul este drept, dar celălalt nedrept... până astăzi legăturile trupești ale căpeteniei Arhonților au continuat. Și el a sădit dorința de împreunare în cea care îi aparținea lui Adam.”(p.232).

Irineu⁶ (*Adversus Haereses*; II,27,1. PG,VI,802), episcop de Lugdunum, Lyonul de mai târziu, socotea gnosticismul ca subiectiv, la liberul arbitru al percepțiilor individuale și că nu permitea statornicire unor reguli, a unor canoane, cu toate că pretindea a împărtăși o credință profundă, mai mare decât cea a creștinismului; cunoașterea fiind pentru ei calea izbăvirii. Cu toate acestea, cum vom vedea, Hristos rămâne și în centrul doctrinelor gnostice, ceea ce întreține o permanentă disensiune teologică între acestea și creștinismul autentic, mitologismul lor făcându-le ușor de asimilat ca

⁶ Irineu de Lyon (sec. al III-lea d. Hr), apologet, părinte al Bisericii Creștine, autor al unor studii împotriva ereziilor dualiste (*Adversus Haereses*) ale lui Valentin din Egipt (m.160 d. Hr.), gnostician și teolog creștin, candidat la episcopatul Romei, respins ca eretic..

verosimile. Iată, de pildă, un verset despre *Cei doi pomi ai Raiului* din aceeași *Evanghelia după Filip* (71,22-72,4):

„Sunt doi pomi ce cresc în Rai. Unul produce [animale], celălalt oameni. Adam [a mâncat] din pomul ce produce animale.[El] a devenit un animal și a născut animale (...). Dumnezeu l-a făcut pe om [...oamenii] l-au făcut pe Dumnezeu. Aceasta este calea urmată în lume – oamenii făuresc zeii și (apoi) se închină creației lor. Astfel, mai potrivit ar fi ca zeii să se închine oamenilor!” (p.201).

Sau, tot acolo, versetul *Despre obârșia lumii* (NH, II,5; 116,35-117,18):

„Ea (*Eva*, n.n.) l-a zămislit mai întâi pe Abel cu ajutorul Întâiului Arhonte, iar pe ceilalți prin aportul celor Șapte Stăpâni și al îngerilor lui.” (p.233).

I.P. Culianu⁷ semnalează că în cele mai multe cazuri gnosticii fac trimitere la *Ialdabaot* sau, după Epifaniu (40,2; 15,3; 2-4), creatorul lumii este numit la gnosticii tardivi *Sabaot* – și unul și altul fiind echivalenți Demiurgului, nu ai lui Dumnezeu. După Justin însă (*Cartea lui Baruch*), creatorul este un Demiurg nezămislit numit *Elohim*; *El Sadday* este un alt apelativ al divinității prezent și în Vechiul Testament. Cu *Evanghelia după Filip*(80), *Facerea Universului și nesticăciunea fiilor* (75,2-14), avem deja un Demiurg care își relevă imperfecțiunea:

„Universul a venit întru existență din pricina unei greșeli. Căci cel care l-a creat a vrut să-l facă nesticăcios și nemuritor (...) Căci niciodată universul nu a fost nesticăcios, întrucât cel ce l-a creat nu a fost (nesticăcios).” (p.204).

Iar odată cu *Evanghelia Egiptenilor*, prin apariția *Logos*-ului (NH,IV,59,29-60,22), se face trecerea spre „adevăratul Dumnezeu”:

„Atunci marele născut prin sine,/ [Cuvântul] viu [a venit]/ adevăratul [Dumnezeu]/ firea cea nenăscută,/ cel al cărui nume îl voi spune:/ [...] AIA [...] THAOTHAOST [...],/ care [este] fiul [marelui] Hristos,/ care este fiul tăcerii [in]cfabile,/ [care] a venit din marele, nevăzutul/ și nesticăciosul [Duh,/ Fiul] tăcerii și [tăcerea] au apărut/

⁷Gnozele dualiste ale Occidentului, Ed. Nemirauc., Buc., 1995, p.120.

[...nevăzut... om și]/ comoara slavei sale./ [Atunci] a apărut el în descoperire [...]/ Și el a făcut cei patru [eoni]/ Cu un cuvânt i-a făcut.” (p.274).

Sub influența platonice, gnosticii păstrau totuși o percepție pesimistă a actului creației. Aceasta nu era nicidecum lucrarea unui Dumnezeu bun, unic, ci se admitea inclusiv ideea unei erori demiurgice ce ar fi atras consecința unui dezastru inevitabil. În *Evanghelia lui Toma*, doar cei care vor cunoaște taina acestor începuturi nu vor cunoaște moartea.

Într-o accepție ceva mai satisfăcătoare, Născutul prin sine, Cuvântul viu, adevăratul Dumnezeu este fiu al marelui Hristos, ceea ce pentru noi ar fi o gravă eroare dacă nu am avea în vedere că în *Evanghelia după Filip* (62,7-17) Hristos este echivalentul ebraicului *cel măsurat* (Iisus este *răscumpărare*, iar Nazareul derivă de la *adevăr*). Acest Dumnezeu anticipează atributele Dumnezeului biblic, însă nu se îndepărtează prea mult de Demiurg (idem, 62,35 – 63,5):

„Dumnezeu este un mâncător de oameni. Din această pricină oamenii i-au fost [jertfiți]. Mai înainte ca oamenii să-i fie jertfiți, erau sacrificate animale, întrucât acelorora cărora ei le jertfeau nu erau zei.” (p.189)

Nebuloasa și confuzia interpretării actului creației decurg din reprezentarea haotică a începutului. *Logos*-ul scrierilor gnostice nu are coerența celui din *Geneza* vechitestamentară; el se unește cu *Autogenes* și cu *Adamas* și, astfel, omul a venit întru ființă printr-un cuvânt (*Evanghelia Egiptenilor*, 49,16-22):

„Apoi, Marele *Logos*, *Autogenes* și cuvântul *Pleromei* celor patru lumini, au dat slavă marelui, nevăzutului, inefabilului, feciorelnicului Duh, și marelui eon-Doxomedon, și tronurilor care sunt întru acesta, și puterilor care-l înconjoară, stăpânilor, puterilor și copilului de trei-ori-bărbat...” (*Cererea Logos-ului și a Pleromei*; 53,12-54,11)”

Tot acum, după aceeași *Evanghelia a Egiptenilor*, apare Biserica celestă (55,2-16):

„Și nesticăcioasa și spirituala Biserică cresc în cele patru lumini ale marelui și viului *Autogenes*, Dumnezeul adevărului, laudând, cântând și

dând slavă cu un singur glas, cu un singur vers, cu o singură gură neobosită, Tatălui, Mamei și Fiului și întregii Pleroma...”

Adamas derivă de la Adam și a fost obiectul unor speculații etimologice, la naaseni de exemplu (Hipp. V 7,35), unde nu e Arhonte, e, dimpotrivă, Omul Ceresc incoruptibil (de la *a-damao*), precizează *Gnozele dualiste* ale lui I.P.Culianu (p.120). El mănâncă din pomul care produce animale, așa cum am văzut, și va dăinui la limitele gnostice într-o narațiune apocrifă până în sec. al IX-lea (*Viața lui Adam și a Evei*) cu legenda celor opt ceruri create de Dumnezeu cu culoare roșie, provenită de la arhangheli.⁸

Născut din două fecioare⁹ (din Duhul și din Fecioara Pământ; אדמה – adamah – înseamnă *pământ*; iar אה – ruah – înseamnă duh, motiv pentru care Hristos este *Noul Adam*), el este dus de arhonți, potrivit *Apocrifului lui Ioan*, în Paradis, unde l-au pus sub spectrul unor interdicții și avertismente.¹⁰

În paradigma textelor dualiste¹¹, Adam este iubitul *Pronoiei*, din al cărei sânge purificator se ridică Erosul androgin, aducător de plăceri erotice care cauzează, prin sămânța arhonților, apariția copacilor și a viței de vie. Din perspectiva cabalistică¹², unde se unește cu Dumnezeu, Adam este Alfa al lumii, devine ADaM (*om* fiind numai D și M).

Revenind la dualismul gnostic, s-a remarcat¹³ că însuși dualismul ca atare, în varianta sa platonice și a iudaismului platonizat, a adăugat o tentă net oprimită prin creația

⁸ Culianu, *Gnozele...*, p.62

⁹ *Evanghelia după Filip, Nașterea feciorelnică...* (71,16-21).

¹⁰ *Mănâncă precum și-e voia. Află însă că hrana lor este amară, iar frumusețea lor nelegiuită; iar desfătarea lor amăgire, iar copacii lor nedreptate, fructele lor otravă nimicitoare, iar fâgăduința lor este moarte* (vezi *Evangheliile gnostice*, p.250).

¹¹ Culianu, I.P.; *Gnozele...*, p. 126.

¹² Moshe Idel, *Cabala, noi perspective*, Ed.Nemira, Buc., 1995, p. 102.

¹³ Vezi I.P. Culianu.

dicotomică cu care s-a afirmat opoziția Bine/Rău, continuată în teodiceea creștină mai apoi. Folclorul cosmogenetic românesc, printr-o culegere a lui N. Cartoian, de pildă, aduce în discuție în același spirit existența Nefărtatului, probabil sub influență iraniană. Bogomilismul venea și el tot de acolo cu *Satanael*. În cosmogeneza nord-occidentală, rolul lui *Satanael* este luat de *Broasca Țestoasă* care aduce pământ de pe fundul mării în ajutorul lui Dumnezeu, însă *coiotul* se va naște din acel pământ odată cu nașterea cuplului primordial, iar orgoliul acestuia nu va reuși mai mult decât arhonții și tricksterii textelor gnostice de la Nag Hammadi.

I.P. Culianu citează o *Scriere fără titlu*¹⁴ de unde exemplifică și cu *Arhontele ignorant* care își înfăptuiește gândul printr-un *Cuvânt* ce tronează peste apele inițiale din care desparte mai apoi pământul, tot așa cum prin *Cuvânt* Ialdabaot instaurează șase prinți (*hebdomada*) care vor fi însoțiți de tot atâtea vicii întruchipate în femei. Tot așa, după un text valentinian, Sophia este înlocuită de o forță masculină, *Logos-ul*, în scopul de a ajuta umanitatea ca specie nou apărută.¹⁵ În aceeași apologetică dualistă a Binelui și a Răului, după *Cartea lui Baruch*, creația este săvârșită de un spirit feminin și două spirite masculine¹⁶, însă Elohim, văzându-i nedesăvârșirea, ar vrea să distrugă lumea pe care tocmai a

¹⁴Gnozele..., p.124.

¹⁵Sophia vine mereu în ajutorul speciei umane, împotriva *Seniorilor cosmosului*, însă nu scapă nicio ocazie de a-i trage pe sfoară (...) Nefiind totuși în stare să pună capăt singură tiraniei lui *Ialdabaot*, cere ajutor de la *Mama celor Vii* și aceasta îl trimite pe *Christos*, fratele din dreapta al *Sophiei* care-i devine *syzygos* și asigură mântuirea umanității precum Iisus Hristos; Culianu, *op. cit.* p.98.

¹⁶ Binele (*agathos*) atotștiutor; *Elohim*, *Tatăl-demiurg*, invizibil și necunoscut, nu însă și atotștiutor; și ambigua *Eden-Israel*, înzestrată cu două minți și două trupuri, «fată până la mijloc și mai jos șarpe». *Elohim* și *Eden*, împinși de dorința unuia către celălalt, se unesc și nasc două dodecade de îngeri, una aparținând Tatălui și cealaltă Mamei. (Culianu, *op. cit.* p.98-99).

creat-o, dar Binele o salvează opunându-se, temei pentru sciziunea dintre forțele creatoare, ca în teodiceele lui Leibniz.

O mică divagație se impune aici în contul folclorului românesc, la care tocmai am mai făcut o referire: La indienii tukano din pădurile amazoniene ale Columbiei și la populația desana, în locul demiurgului masculin sunt prezente două forțe feminine: *Fiica Soarelui* și *Fiica lui Aracu*, amintind de Sora Soarelui și de Sora Vântului din monografia lui Ion Ionică, *Dealul Mohului* (Ed. Bucovina, 1943).

De aceeași sorginte dualistă se pare a fi și basmul *Craivisin Fiul Vacii*¹⁷, ca o posibilă influență iraniană a mitului arhonților creatori ai unei ființe târâtoare, asupra căreia Ialdabaot suflă spiritul vieții, moștenit de la mama sa spre a o desăvârși. Dumnezeul cabalistic însă se teme să-și desăvârșască obiectul creației, omul, dându-i suflet ca nu cumva acesta, mai apoi, să-și revendice dreptul de colaborator la creație și îl lasă ca *golem* (stare nefinisată), probabil un trickster abil, ezitant, predispus greșelilor, dar care, cum spune Paul Radin, niciodată nu se socotește învins.

Teognosia creștină depășește controversa și, cum știm, împacând teismul cu panteismul va proclama nu atât cunoașterea Ființei, cât cunoașterea și recunoașterea prezenței divine în creația lui Dumnezeu, după cum o relevă paradoxul teandric al *Logosului*, al prezenței divine în om, respectiv a suprafirescului în firec: *Și Cuvântul Trup S-a făcut și a locuit printre noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de Har și de Adevăr* (Ioan I, 14).

*Dicționarul Eliade/Culianu*¹⁸ socotește gnosticismul o religie a începuturilor erei creștine, anomică, contradictorie, cu sisteme de credințe adjudecate diferit în mișcări religioase

¹⁷ Vezi antologia noastră *Basmul cu Soarele și Luna*, Ed. Minerva, Buc., 1988.

¹⁸*Dicționarul religiilor*; Ed. Humanitas, Buc., 1992 (12.3).